

СОЦИАЛЕН СТАТУТ НА УЧИТЕЛИТЕ ОТ РАЗГРАДСКАТА КАЗА ПРЕЗ XIX ВЕК

Иво Стоянов

THE SOCIAL STATUS OF TEACHERS FROM RAZGRAD AREA IN THE 19th CENTURY

Ivo Stoyanov

Abstract: *The teachers in Razgrad area had a special place in the Renaissance society. The agreements of the teachers residing in Razgrad from the 1860s and 1870s were actually their employment contracts. Through them, the material and household problems and the professional duties of the teachers were settled. The documents show the desire of the residents of Razgrad to create the best possible conditions for teachers to work with adolescents. Many teachers, outside of their official duties, were engaged in active social activities. In addition, there were informal agreements with teachers regarding their professional rights and obligations. The social status of the teachers is indicative of their authority in the Bulgarian Renaissance society.*

Key words: *teacher, contract, obligation, rights, salary*

DOI: <https://doi.org/10.46687/GCNS5152>

Политическите промени в Османската империя и Хатихумаюна от 1856 г. гарантират на българите правото да откриват свои културно-просветни институции. В този период българското население натрупва финансови средства и се включва все по-активно в стопанския живот на държавата. Това изисква подготвени кадри от подрастващото поколение с необходимото светско образование. Тези хора трябва да заемат определеното им място в обществения живот на многонационалната Османска империя и да защитят българските интереси. Променящата се ситуация изисква нова образователната методика, прилагана в българските земи. По този начин се променят правата и задълженията на учителя в процеса на обучението на подрастващите. В училищата навлизат хора със светско образование, които носят нови социални контакти.

Традиционното килийно обучение, наложено през вековете, се ръководи от духовници към местната църква. В началото на XIX в. тази форма на образование отстъпва мястото си на взаимната методика. Тя, от своя страна, постепенно е допълнена от класното разделение на учениците по възраст. Наложените нови форми на обучение отговарят на необходимите светски потребности на българското население. Налагането им става бавно без държавна подкрепа в областта на образованието. Ръководството на училищата се осъществява от настоятелства, избрани от местните български общини. Основната им грижа е свързана с поддържането на материалната база, с доставянето на необходимите помагала, с намирането на квалифицирани преподаватели и със съставянето на учебната програма. В малките училища, най-вече в селските, се наемат по един или двама учители. В големите градски училища се назначават около четирима-петима учители. Начело на този преподавателски колектив застава избран измежду тях главен учител. Въпреки че липсва единна учебна програма за училищата, във всички тях се застъпват основни предмети като: български език, математика, история, физика и география. От изучаваните чужди

езици се набляга на турски, френски и английски. Учебната година обикновено продължава от 1 септември до 11 май. Тогава в деня на светите братя Кирил и Методий учениците полагат публични изпити в присъствието на родителите си и общинските дейци. С това училището се разпуска и се пристъпва към подготовката на следващата учебна година. Един от най-важните проблеми пред българската община е намирането на нови преподаватели. Това най-често са младежи и девойки, завършили образованието си в български училища или други съседни страни и предимно в Русия (Obreshkov 1975: 347-354).

Тук възниква и въпросът за уреждане на трудово-правните взаимоотношения на ангажираните учители с наелата ги община. В периода от 50-те до 70-те години на XIX в. няма единни нормативни документи, които да уреждат правата и задълженията на учителите. Българските училища и общините следват установените правила от стари времена. По традиция се сключват устни договори между първите хора от селището и учителя. През XIX в. обаче започват да се съставят договори в два екземпляра, наречени *съгласителни*, като за всяка страна има по един. Това фактически са трудовите договори на учителите. Те служат за доказателство при разрешаване на възникналите спорове между подписалите ги страни. В резултат от положените усилия на общината с отделните лица се договаря цялостното им пребиваване през настъпващата учебна година. Валидността на договорите влиза в сила от момента на тяхното подписване. Наложена практика през Възраждането е учителят да се наема за срок от една година. След нейния край обикновено той се освобождава и се търси нов преподавател. Ако общината е доволна от наетия учител, той се преназначава за следващата година. Основно задължение на общината е да достави тези учебни материали, които поиска учителят, но доколкото позволяват нейните финансови възможности.

С такава дейност е ангажирана и разградската българска общественост спрямо действащите по това време тук училища. Липсват данни за това откога в Разград съществува килийното училище към местната църква „Св. Николай Чудотворец“. Според един надгробен камък, вграден в зида на църквата през XVII в., в Разград е погребан даскал Михаил от Враца. Най-ранни сведения за функционирането на местното килийно училище има от края на XVIII и началото на XIX в. Според данни, представени от Анание Явашев, разходите около дейността на училището за 1844-1847 г. са поети от църковното настоятелство. Тогавашият даскал Христофор Никович през 1844 г. останал задължен към църквата с 440 гроша (Yavashov 1930: 175-177).

В килийните училища обикновено учители са местни духовници, които предават на децата елементарни знания по писане, четене, смятане и църковни песнопения. Често учебните занятия се съчетават и с обучението на децата по някой занаят. За тази си дейност духовниците, които са учители, получават допълнителни средства, а често и материално възнаграждение от учениците. Статутът на учителите не е обвързан с договор с църковното настоятелство или с гражданството и целият учебен процес се развива според възможностите на учителя. Църковното настоятелство оказва контрол върху образованието, като го подпомага материално.

Промяната в учебния процес в Разград настъпва след идването в града на Никола Икономов. Роден в Жеравна през 1820 г., той получава добро образование

Иво Стоянов. Социален статут на учителите...

от баща си и в Шумен при Сава Доброплодни. Натрупаният опит и знания Н. Икономов пренася в Разград, където през 1846 г. открива първото взаимно училище, а две години по-късно е отворено и девическо училище. За целта той използва преведената от него „Ерминия“, ръководство за обучение на децата по взаимноучителната методика. В девическото училище преподава неговата съпруга Станка Николица. През 1859-1860 г. Н. Икономов поставя началото и на класното училище в Разград. Това издига на ново, по-високо ниво образованието сред подрастващите. Първоначално училищата използват сгради, намиращи се в двора на старата църква, а от 1860 г. – на новия храм „Св. Николай Чудотворец“. На 8 ноември 1872 г. тържествено се открива новата сграда на класното училище и в него се събират всички ученици (Yavashov 1930: 169-171).

Един от основните въпроси пред Разградската община е намирането на подготвени кадри, необходими за доброто възпитание на децата. В БИА – НБ „Св. св. Кирил и Методий“ (София) се пазят редица документи, отнасящи се до развитието на просветителската дейност в разградския регион. Сред тях са и споразуменията относно престоя и дейността на учителите през 60-те и 70-те години на XIX в. в града (BIA-NBKM-Sofia). В настоящия текст са използвани фотокопията на тези документи, които се съхраняват в Държавен архив – Разград (DA-Razgrad: 1-37). Чрез тях могат да се проследят правата и задълженията на просветителите в града и техният социален статут. Учителската прослойка е сред уважаваните в българското възрожденско общество и тя стои в основата на редица прогресивни начинания. В същото време тя има своите професионални и морални задължения спрямо обществото, в което живее.

Учителският колектив в разградските училища се състои от един или двама учители. Тези от тях, чиито ученици са показали добри резултати и имат желание, са назначени за следващата година, а за свободните места се търсят нови кандидати. Чрез дописка във в. „България“ от 1860 г. Никола Икономов търси „един учител, който да знае български, гръцки, турски и начално френски“ (Balgaria № 74/ 17. 08. 1860). В дописка на в. „Гайда“ от 8 юни 1864 г. се споменава, че по време на Ескиджумайския (Търговищкия) панаир търговците от Разград, наред с делата си, се занимават и с набирането на преподаватели за тяхното училище. По време на панаира е уговорен учителят Спиридон Грамадов да дойде в Разград (Gayda № 23/ 08. 06. 1864).

Преди започването на учебната година между Разградската община и новите учители се сключват договори, наричани тогава „съгласителни“. В тях се записват правата и задълженията на учителите, техните заплати и битовите условия, при които ще живеят, и евентуални допълнителни ангажименти спрямо общината. За уреждане на битовите проблеми на преподавателите в училището има пригодена една или две стаи за живеене. Понякога за тях общината наема самостоятелна къща с осигурени дърва и въглища за отопление. С такава цел през 1867 г. е наета къщата на разградчанина Дечо Стефанов Куюмджиовлу, в която отсядат Сава Катрафилов и Неранза Георгиева. Наемателите се задължават да пазят имуществото в къщата и да я поддържат чиста. При възникнали проблеми с имуществото общината е длъжна да ги отстрани за своя сметка. Едногодишният наем е пет турски лири и трябва да бъде даден на собственика до Димитровден (26 октомври) (DA-Razgrad: 5).

Най-ранният документ, свързан с уреждането на трудовите задължения на

учител в Разград, е представен от Анание Явашев в неговата история на града. Той публикува „задължителното“ на учителя Стойко Иванов – Чолака, подписано на 23 април 1858 г. С тях Стойко Иванов се задължава през учебната 1858 г. да обучава децата по български език и писане, а ако те искат – и на гръцки и турски езици. Допълнително негово задължение е да участва във всички служби в местната църква, включително през празничните, съботните и неделни дни. Срещу тези задължения Стойко Иванов получава 3200 гроша – на всеки три месеца по 800 гроша. Той няма педагогическа подготовка, а получава своето образование, докато е бил в Света гора до към 1852 г. (Yavashov 1930: 180).

Във всички съгласителни договори са описани преподаваните учебни предмети от учителя. Така например Димитър Георгиев през учебната 1866-1867 г. води обучението по български език на част от децата в главното училище, а на „по-горните разрези и други още странни езици – френски и турски“. През същата година Никола Димитров се задължава да преподава на „учениците от взаимното училище българско четение и писане според взаимния ред“. В сключения през 1872 г. договор с учителя Андрей Цанов е записано:

„Аз ся задължавам да преподавам уроци на по-главните ученици в два класа, като ще гледам да разпределя предметите, до колкото е възможно, най-полезно за учениците. Предаването на науките ще е по български. Ако някои ученици искат ще им преподавам и английски език“ (DA-Razgrad: 3, 10).

По този начин учителите имат възможност да съставят учебните програми според своята подготовка.

В някои договори преподавателите предварително се застраховат от евентуални неуспехи в учебния процес и често са записани формулировки от типа на „да изпълнявам учителските си длъжности според колкото ми допускат силите добре горните длъжности“ (DA-Razgrad: 2). Това се прави, защото липсват единни нормативи, които трябва да покриват учениците. Поради това очакванията на обществеността и на родителите се разминават с възможностите на учителите. В училищата понякога липсват нагледни материали, които да улесняват възприеманата информация от учениците.

Често самите деца отсъстват от занятията, занимавайки се със стопански или други семейни задачи. Въпросът със задължителното присъствие на децата в училището никога не е поставян пред учителите. Родителите и най-вече бащите сами решават дали да пуснат на училище детето си или то да отиде да работи на нивата. Това нарушава процеса на обучение, а учителят е принуден да се застрахова при показване на слаби резултати от децата.

Едно от изискванията към всички учители е да спазват общоприетите морални порядки, характерни за Възраждането. Те трябва да бъдат за пример на учениците в училището и за хората в обществените контакти. Понякога тези изисквания се отбелязват в сключените договори между общината и наетите учители. През 1867 г. Никола Димитров се задължава не само да учи поверените му деца, но и да ги възпитава на добро поведение. На следващата година Неранза Георгиева при назначаването си за учителка по разни науки и ръкоделие поема задължението да служи „за добър пример от всяка страна“ на ученичките си. Такова условие е записано през 1871 г. и в съгласителното на Станка Славчева

(DA-Razgrad: 3, 33, 36). Преподавателите имат задължение да спазват ред и чистота и в самото училище. Тези изрично отбелязани условия разкриват високия морал и духовни ценности, които трябва да притежават учителите. Това издига училището като място не само за образование, но и за формиране на морални ценности в подрастващото поколение.

Често учителите са ангажирани и с допълнителни задачи, някои от които са договорени с общината. Никола Димитров и Сава Катрафилов през 1867 г. поемат отговорността да пеят в църковния хор в неделни и празнични дни, когато нямат учебни часове (DA-Razgrad: 2, 3). Друг учител, Стефан поп Илиев, през 1862 г. пръв организира честването на 11 май – Деня на светите братя Кирил и Методий. Въпреки че не е записано в неговите съгласителни договори, след неделните служби Стефан поп Илиев държи речи с религиозни наставления. Преподавателската си дейност в Разград Сава Катрафилов съчетава с патриотичното възпитание на децата. Той често ги извежда на разходка, като им разказва моменти от българската история. По време на тези разходки разделя учениците на два лагера и им показва войнишки упражнения (Yavashov 1930: 181-183). Редица учители се включват в дейността на основаното през 1869 г. читалище „Съгласие“.

Освен записаните задължения, в съгласителните се съдържат и правата да учителите. В почти всички договори се отбелязва предоставената им възможност да имат от 14 до 20 свободни дни през годината. Те могат да бъдат ползвани по всяко време и за тях общината няма да търси отговорност от преподавателите. Дните обикновено се ползват при неотложна селскостопанска работа, когато учителите се връщат по родните си места, за да помагат на родителите си. В тези дни и децата най-често отсъстват от занятията, за да са в помощ на семействата си. По традиция учебният процес се прекъсва около големите християнски празници Коледа и Великден. Тези почивни дни не влизат в полагащите се на учителите свободни дни.

Срещу тези придобивки и задължения двете страни се договарят за получаването на определено парично възнаграждение. По принцип учителите от класното училище вземат по-високи суми от тези във взаимното, както и мъжете получават по-големи заплати от жените. Друго правило е, че учителите с по-голям стаж вземат по-високи заплати от младите си колеги. Водещо условие, което е записано във всички съгласителни, е начинът на заплащане. Практика е това да става на определени вноски през годината.

Най-ранните запазени документи, уреждащи заплащането на учителския труд, са свързани със Спиридон Петров, който през учебната 1864-1865 г. два пъти получава по 500 гроша и веднъж 700 гроша (DA-Razgrad: 16, 18). Никола Димитров от взаимното училище получава 3200 гроша за учебната 1867-1868 г. на равни вноски на всеки четири месеца. В същото време Сава Катрафилов от „главното училище и певец в градската черква взема 4500 гроша, като му се плаща всеки месец съразмерното количество“. В долната част на листа под договора са отбелязани някои дати, на които е вземал различни суми. Според тях на 23 юли 1867 г. получава 310 гроша, на 17 август – 444 гроша, а през февруари 1868 г. – 639 гроша (DA-Razgrad: 2, 32). Стефан поп Илиев е одобрен през 1868 г. за главен учител със заплата от 67 ½ турски лири, които получава в периода от 27 май 1868 до 23 февруари 1869 г. на седем части в грошове. Общата сума възлиза на 6804

гроша (DA-Razgrad: 9).

През 60-те и 70-те години на XIX в. в Разград пребивават и жени учителки. Първа в Разград идва Неранза Георгиева, която започва да преподава през 1867 г. на 100-150 ученички. Тя участва дейно и в работата на женското дружество „Майчина грижа“ (Yavashov 1930: 185). Шуменецът Стефан Кръстев изпраща на 18 септември 1868 г. препоръка до разградските чорбаджии да назначат друга девойка на нейното място, която е съгласна да работи за по-малко пари (DA-Razgrad: 29). Общината явно е доволна от дейността на Неранза Георгиева и през 1868 г. я преназначават за преподавателка по „ръкоделие и наука“ със заплатата от 2500 гроша (DA-Razgrad: 27, 33). За нуждите на Разградското девическо училище през 1871 г. от Стара Загора идва Ана Николова, на която е предоставена къща, дърва и 3000 гроша заплата (DA-Razgrad: 37). През същата година пак в девическото училище Станка Славова преподава „четене, писане, числене и ръкоделие“ за 800 гроша, плащани по равно на два месеца (DA-Razgrad: 36).

Въпреки взаимно договорени и подписани, понякога се стига и до опити за нарушаването на условията. Такъв е случаят с учителя Никола Димитров, който се обръща към хаджи Иванчо Николов с молба от 22 април 1868 г. за увеличаване на заплатата му с още 200 гроша, понеже наемите са два-три пъти по-високи от сметките, които си правел предварително (DA-Razgrad: 14). Между Сава Катрафилов и разградските общинари явно възникват сериозни противоречия, в резултат от които по негови думи е предупреден „да си обирам крушите“ и по-късно е освободен от заеманата длъжност (DA-Razgrad: 13). Това са единични случаи на опити за нарушаване на поетите задължения. Общо взето, двете страни са коректни във взаимоотношенията си, а исканията на учителите се покриват с възможностите на разградската общественост.

В „България“ съобщава за освободен учител поради недобрата му работа. Според дописката през април 1860 г. Разградската община „известни на даскал Стойко, че трябва да престане да даскалува, и той незабавно си дигна тежката библиотека от училището“. Тази негова „тежка“ библиотека се състои от скъсан буквар и наустница без корици (Balgaria 46/ 06.02.1860; 58/ 27.04.1860). Така общината нагледно показва, че държи на доброто образование на децата, посещаващи училището.

В края на 60-те години в Разградската община възникват сериозни разпри, в резултат на които Никола Икономов и съпругата му се преместват в Русе, където също са учители. По това време другите учители в града не получават редовно своите заплати и това поставя общината и тях самите в безизходица, което води до западане на просветата в Разград. В дописка във в. „Турция“ от 27 септември 1869 г. се съобщава, че от десет години, откакто функционира класното училище, никой учител не е изкарвал докрай определеното време. Тази информация обаче е опровергана от Разградската община чрез дописка във в. „Право“ (Turtsiya 32/ 27.09.1869; Pravo 35/ 25.10. 1869) .

През 1871 г. в Разград има 4 училища. Те са разделени на мъжки и женски и на основни и класни. Общо в тях се обучават 330 ученици, от които 210 момчета и 120 момичета. От момчетата в основното училище има 135, а в класното 75 ученици. Момичетата са 80 в основното и 40 в класното. В основното училище от момчетата и момичетата ученици има изградени три отделения. В класното училище от учениците също има образувани по три класа. В училищата

преподават общо петима учители. От тримата учители двама са в класното и един в основното училище. От двете учителки едната е в основното, а другата е в класното. В училищата се изучават всички предмети, които се преподават по това време в училищата из българските земи. Както са разделени учениците и преподавателите, може да се изведе, че на учител се падат по 27 учебни часа на седмица. Училищата се управляват от тричленни настоятелства, които следят за целия учебен процес и осигуряват необходимите нагледни материали. Издръжката им става чрез събирането на доброволни подаяния от гражданите. Към 1871 г. обаче тези средства не са достатъчни за изплащане на всички заплати на учителите (Uchilishte 13/ 02.06.1871).

Запазените съгласителни се отнасят само за учители от действащите в Разград училища. По данни на „Цариградски вестник“ през 1851 г. в седем селища от Разградска каза има отворени училища. Това са селата: Дикил таш (Побит камък), Къзъл Мурат (Благоево), Костанденец, Водица (дн. в Поповска община), Арнауткьой (Пороище), Кара арнаут (Голям извор) и Юсенче (Осенец). Заедно с разградското училище в тях има общо 8 учители, които обучават 286 ученици (Tsarigradski vestnik 55/ 06.10.1851). Липсват запазени договори с преподавателите в селските училища, които да показват статута им. Постоянното функциониране на училищата обаче говори, че по места има отговорни лица, които следят за състоянието на учебния процес. По този начин се подсигурият материално-битовите условия на учителите и изплащането на заплатите им. Статутът на селските учители също се урежда в следствие на взаимни договорки. Разговорите се осъществяват между преподавателите и селските първенци. По селата обикновено за учители се назначават по-образовани местни хора, които, наред с обучението на децата на четене, писане и смятане, ги учат и на занаят. Понякога изплащането на учителската заплата става в натура.

За положението на селските учители по това време може да се съди по запазените сведения за училището в с. Осенец. Те се избират от комисия в състав от свещеника, мухтарина (кмета) и старейшините. Около 1835 г. е построено килийно училище, състоящо се от една стая. В нея живее и учителят, като в единия ъгъл е бил одърът, на който той е спял. През зимата е използвана зидана печка, като учениците му носят дърва за отопление. Възникналите спорове с учителите се решават от селските първенци, като единственото наказание за учителя е било освобождаването му от работа. Тукашният учебен процес не следва стриктно правилата, наложени в Разград. Спазаряването става за шест месеца от Гергьовден до Димитровден (6 май - 26 октомври), а заплата е от 500 до 2000 гроша. Те се изплащат от постъпленията на миряните в църквата или от приходите от църковни имоти. Честа практика е при неполучаване на заплатата си учителят да спира занятията, докато не получи полагаемата му се сума. Родителите на успешно завършилите ученици даряват учителя с кърпа, риза, гащи или друга дреха.

През 1852 г. в Осенец за учител е назначен Юрдан Петков, който е завършил елинското училище в Русе. В селото той прекарва 14 години и въвежда взаимната методика, като оставя препис от превода на Николай П. Годоров на *Ерменията*. В нея, освен организацията на учебния процес, се отделя внимание и на задълженията на учениците и учителите. От преподавателите се изисква да ходят прилично облечени, без навити ръкави или боси и да не водят в училището домашните си животни. Всички учители трябва да се отнасят с

„благоприятливост“ към хората и да не дружат с пияници и развалени личности. Не е желателно да посещават кръчми, кафенета, бiliarди и други неприлични места. Едно от задълженията на учителите е да водят точни сметки на парите, похарчени за училището. Учителят не трябва да има претенции за заплащането на допълнителния труд, който полага. До към 1870 г. спазаряването с учителите е устно, а след това се подписват контракти с договорените условия. Едно от тях предвижда учителят да пее или чете евангелието в църквата. Един от тях, Симеон, изнася сказки на религиозни теми в църквата след неделните служби (100 godishninata 1936: 76-78, 91-94).

Тежкото положение на учителите по селата и техните проблеми са отразени най-добре в дописката на Димитър Мънзов в сп. „Училище“ от 1875 г. Самият автор е бил учител в с. Пороище в тези години. В дописката проблемите пред селските учители се свеждат до нередовното посещение на училищата от децата поради селскостопанските им занимания. Други се дължат на лошите битови условия, при които живеят учителите, и на безхаберието на местните чорбаджии към училищните проблеми. Като част от причините се посочва и това, че учениците издържат учителя с храна и му носят дърва за огрев (Uchilishte 20/01.03.1875).

В началото на 70-те години положението в другите селски училища също е доста занемарено. В селата Паламарца и Благоево учители са зетят и синът на местния чорбаджия, които са със слаба подготовка. Това налага разградската общественост да се намеси в учебния процес по селата (Izvorov, Yordanov 1904: 10-12). На 28 февруари 1872 г. в. „Право“ публикува „Устав на училищата в разградското окръжие“. Целта е във всяко село да има поне едно училище. Подготвя се единна програма за всички училища от региона. Надзорът на целогодишния учебен процес се възлага на читалището, което трябва да избере специален човек да обикаля из селата и да наглежда работите. За такъв надзирател в селските училища е назначен Д. Господинов. За учителите се въвежда образователен ценз. Те трябва да са завършили поне един клас по-горе от тези, на които преподават. Учителите трябва да имат добро поведение и не бива да се натоварват със странични дейности. Те не трябва да водят частни уроци срещу заплащане и не бива да съставят частни класове. Тяхното наемане за преподаватели ще става чрез читалището в Разград. То поема задължението да привиква в началото на учебната година новоназначените учители, за да проверява тяхната подготовка. Някои от учителите остават за допълнителна квалификация. Всяка година ще се провежда по един учителски събор в Разград. Регламентирани са и дните за ваканция на учениците. Те са съобразени с църковните празници и така, че децата по селата да могат да участват в прибирането на реколтата (Pravo 51/ 28.02. 1872). Изготвеният устав обаче не регламентира заплатите и тяхното редовно изплащане. Това по традиция е договорка между общината и наетия учител. Предприетите мерки дават резултати и образованието в селата чувствително се подобрява.

По обобщени данни, представени от Димо Хранов в сп. „Училище“, през учебната 1871-1872 г. в 26 села от Разградска каза има отворени училища. В 9 села функционират училища само през зимата. Описанието на селските учители показва и тяхната заплата, част от която по това време е в натура. Общо се обучават 1005 момчета и 40 девойки. В тези училища преподават 28 мъже и една

Иво Стоянов. Социален статут на учителите...

жена. Тяхната заплата възлиза на общо 34150 гроша и 39,50 кила жито. От селските учители най-висока – 3500 гроша – е заплатата на Иван хаджи Тодоров в с. Благоево, който преподава на 150 ученици. Учителят М. Петков в с. Осенец е с годишна заплата от 3200 гроша и преподава на 75 деца. Заплата на селските учители варира между 1000-1200 гроша, като зависи от броя на обучаваните деца. В село Гюзелдже алан (Каменово) Ст. Илиев получава 1100 гроша и 3 кила жито за обучението на 35 деца. Учителят Иван Димитров в с. Демирджилери (Желязковец) за 15 ученици получава годишно 50 гроша и 5 кила жито. В с. Турлак (гр. Цар Калоян) за цяла година учителят М. Комов получава 10 кила жито за 30 ученици (Uchilishte 16/ 26.08.1871).

През 1873 г. в Разград е основан Казалийски смесен съвет, в който влизат авторитетни хора от българското население. Едно от задълженията на съвета е да организира и контролира дейността на училищата. Съветът изработва училищен правилник за поведението на учениците, който е прочетен публично в църквата. В периода 1873-1877 г. съветът избира учители за различните училища. Тяхната заплата варира в зависимост от заеманата длъжност и е между 900 и 6000 гроша. В последната предосвобожденска година са договорени шест учители. В основното училище Георги Кърджиев и Рашко Мъглов получават по 3600 гроша, а Станка Николова – 1400 гроша заплата. В класното училище заплатите на учителите Никола Сукнаров и Петко Вълнаров са по 6600 гроша, а на Хриса Карапеева е от 3600 гроша (Yavashov 1930: 191-193).

Въпреки ограничения изворов материал относно трудовите договори на местните учители, може да се представи техният статут. Пребиваващите в Разград учители са с широка духовна култура, която им дава възможност да бъдат обществено активни. Част от учителското съсловие участва в местната самодейна театрална група. Други учители се изявяват и като дописници на излизачи по това време вестници. Местни педагози подготвят и издават книги и учебници, спомагащи за духовното развитие на българската общество. По този начин съсловието напълно отговаря на изискването да бъде за пример на учащите се.

Получаваните от учителите заплати им гарантират добър стандарт на живот. В периода на Българското възраждане учителската професия е една от най-уважаваните с висок обществен морал. Тя става символ на навлизащите нови европейски ценности. Повечето от учителите завършват образованието си в Русия или в съседните балкански държави, а някои – в централноевропейските страни. Имащи възможност да се докоснат до съвременните научни постижения, те донасят в българските земи идеите за материалната и духовна промяна.

Запазените съгласителни договори от 60-те и 70-те години на XIX в. са ценен извор за историята на образованието в Разградския регион. Въпреки че учителите не получават големи заплати, от документите, макар и бегло, е видно икономическото замогване на разградчани и способността им да издържат няколко училища. В период без държавна подкрепа българската община сама организира учебния процес и разрешава възникналите проблеми. Желанието на разградчани да не изостават от общото духовно възраждане на нацията се потвърждава и от назначаваните преподаватели. Търсят се хора с широк спектър от учебни предмети, необходими за доброто образование на младежите и девойките, които да ръководят бъдещия живот в града. Основно изискване към всички учители е да преподават български език. Клаузите в съгласителните

договори ги правят ценен извор за трудово-правните взаимоотношения през епохата на Българското възраждане. Установените тогава традиции остават в сила до 1892 г., когато в България се приема първият Закон за народното просвещение.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

100 godishninata 1936: 100 godishninata na tsarkvata „Sv. sv. apostoli Perar i Pavel” i uchilishteto s. Osenets Razgradsko. Targovishte [100 годишнината на църквата „Св. св. апостоли Петър и Павел” и училището с. Осенец Разградско, 1936. Търговище, с. 76-78, 91-94].

BIA-NBKM-Sofia: BIA-NBKM-Sofia. Arhiv na Razgradskata obshtina, № II A 2197-2227 [БИА-НБКМ-София. Архив на Разградската община, № II A 2197-2227].

DA-Razgrad: Darzhaven arhiv-Razgrad. ChP 610, s. 1-37 [Държавен архив- Разград. ЧП 610, л. 1-37].

Izvorov, Yordanov 1904: Izvorov, A., V. Yordanov. Istoricheski pregled na Razgradskoto chitalishte (Saglasie)-Razvitie ot 1869 do 1904. Yubileen sbornik po sluchay 35-ta godishnina na Razgradskoto chitalishte „Razvitie“ (1869-1904). Razgrad [Изворов, А., В. Йорданов. Исторически преглед на Разградското читалище (Съгласие)-Развитие от 1869 до 1904 г. Юбилеен сборник по случай 35-та годишнина на Разградското читалище „Развитие” (1869-1904). Разград].

Obreshkov 1975: Obreshkov, O. Obshta karakteristika na uchebnoto delo i pedagogicheskata missal u nas v navecherieto na Osvobozhdenieto. Istoriya na obrazovaniето i pedagogicheskata missal v Bulgaria. Sofia: Narodna prosveta [Обрешков, О. Обща характеристика на учебното дело и педагогическата мисъл у нас в навечерието на Освобождението. История на образованието и педагогическата мисъл в България. София: Народна просвета].

Yavashov 1930: Yavashov, A. Razgrad, negovoto arheologicheskо i istoricheskо minalo. Chast I. Sofia: Pridvorna pechatnitsa [Явашов, А. Разград, неговото археологическо и историческо минало. Част I. София: Придворна печатница].

Периодика

Balgaria – в. „България“

Gayda – в. „Гайда“

Pravo – в. „Право“

Tsarigradski vestnik – в. „Цариградски вестник“

Turtsiya – в. „Турция“

Uchilishte – сп. „Училище“